

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

МИРОНЕНКО ОКСАНА ВАСИЛІВНА

УДК 81'371'367.624

**НОВІ ОЦІННО-КОНОТАТИВНІ ЗНАЧЕННЯ
ПРИСЛІВНИКІВ**

10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови та соціолінгвістики Херсонського державного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор
Руденко Людмила Миколаївна,
Херсонський державний університет,
професор кафедри слов'янських мов
та методик їх викладання.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Єрмоленко Світлана Яківна,
Інститут української мови НАН України,
завідувач відділу стилістики та культури мови;

кандидат філологічних наук, доцент
Гальона Наталя Павлівна,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова, доцент кафедри української
мови.

Захист відбудеться “18” травня 2010 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “13 ” квітня 2010 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Висоцький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність роботи. Прислівникова система в своїй діалектичній вираженості відображає складну організацію об'єктивного та суб'єктивного, формального та змістового, експліцитного та імпліцитного, раціонального та емоційного. Гармонійно-конструктивна організація цих репрезентантів представлена в ситуативних фрагментах чи контекстах, які виступають динамічною площиною розгортання мовних одиниць з узуальними або okazіональними значеннями. Прислівники ж за своєю природою вказують не тільки на певні прямі і непрямі значення, а й виконують облігаторну і допоміжну, додаткову функції й у мовному просторі набувають, як денотативних, так і конотативних значень (конотацій).

Більшість мовознавців уважають, що конотація лексичних одиниць виникає на основі знань, які співвідносяться з національно-культурними, культурно-історичними, світоглядними, повсякденно-емпіричними, суспільно-політичними знаннями як соціуму, що розмовляє цією мовою, так і окремого суб'єкта (А.Барабуля, Т.Воронцова, Г. Мінчак, М.Тульнова); інші ж причину появи конотації вбачають у постійних асоціативних зв'язках у носіїв даної мови (В.Маслова, О.Залевська).

Різноаспектне вивчення явища конотації викликає науковий інтерес як у вітчизняних, так і в зарубіжних дослідників. На сучасному етапі розвитку мовознавства явище конотації визначається неоднозначним тлумаченням, суперечливим компонентним потенціалом, безмежністю способів виявлення, прагматичною спрямованістю тощо. Так, парадигму явища конотації представлено у працях Л.Блумфільда, В.Говердовського, В.Діц, Л.Захарової, В.Іващенко, Н.Кутузи, О.Леонтьєвої, Л.Мельник, С.Нешко, Є.Отіна, В.Телії, В.Шаховського та інших учених.

У дослідженні конотацію розуміємо як взаємозв'язок емоційного, оцінного, експресивного та образного компонентів у структурі мовних одиниць, яким властива узуальна чи okazіональна потенційність. Ж.Колоїз стверджує, що okazіональні слова завжди є вторинними номінаціями. Вторинна номінація як одна з базових ознак характерна не тільки конотативним лексемам, а й okazіоналізмам, тому okazіоналізми, як і конотативні слова, мають переважно експресивну чи емоційно-оцінну потенційність.

Серед okazіоналізмів виділяють лексичні, що характеризуються новою формою та значенням, та семантичні, у яких новим є лише план змісту (Ж.Колоїз). На основі цього поділу у дослідженні розглядаємо лексично та семантично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, у яких і простежуються нові оцінно-конотативні значення. Лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням – це конотативні прислівники переважно авторського чи індивідуально-авторського характеру, у яких новими є і форма, і значення. Семантично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням – це конотативні прислівники, у яких інноваційним є лише зміст. Тому нові оцінно-конотативні значення прислівників фокусуються в оцінно-конотативних прислівниках з новими

значеннями та з новими значеннями і формами, що своєю природою конкретизують і підкреслюють нове в усіх сферах буття.

Наукові джерела підтверджують, що часовими показниками конотації є узуально-оказіональні конотативно виражені одиниці. Категорія узуальне/оказіональне вирізняється складною діалектичною природою, оскільки узуальне завжди тяжіє до сталого, традиційного, загальноживаного, натомість як оказіональне – до випадкового, індивідуального, рідковживаного. Слід наголосити, що лексико-семантичний, власне словотвірний та стилістичний аспекти оказіоналізмів та неологізмів в українській мові останнім часом досліджувалися багатьма вченими (Г.Віняр, Г.Вокальчук, Д.Мазурик, Л.Мацько, О.Муромцева, А.Нелюба, О.Сербенська, О.СТИшов, Л.Струганець, Г.Сюта та інш.). Оказіонально виражений пласт прислівників із словотвірного, семантичного та стилістичного аспектів частково розглядався у працях Ж.Колоїз, Т.Ніколашиної, Т.Юрченко. Зазначимо, що оказіональні лексеми, виникнувши, потенційно з часом можуть закріпитися за лінгвостатичним джерелом, тобто перейти до узуальної лексики, але це залежить від того, наскільки вдалою та необхідною є новозначеннева одиниця для соціального середовища.

Усе актуальнішою стає проблема диференціації категорій оцінки (Н.Арутюнова, Ю.Апресян, О.Вольф, О.Івін, Л.Летюча, О.Чернявська) та оцінності (А.Голованевський, Г.Кошель, О.Новікова, В.Труб, В.Харченко, С.Хідекель), яка висвітлювалася в наукових працях провідними логіками, лінгвістами, культурологами, соціолінгвістами та лінгвопрагматиками. Одним із перспективних напрямів у сучасній лінгвістиці є оцінно-конотативний аспект номінативних одиниць (О.Баніна, В.Булдаков, В.Говердовський, С.Гришанов, В.Діц, В.Іващенко, Н.Маракуліна, Г.Мінчак, Н.Муравльова, С.Нешко, Є.Отін, С.Прокоп'єва, В.Телія). У той же час новим оцінно-конотативним значенням прислівників не приділялося достатньої уваги. **Актуальність** проблеми, потреба і доцільність наукового з'ясування аспекту нових оцінно-конотативних значень прислівників, їх функціональних можливостей у художніх та публіцистичних текстах зумовили вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в межах планової теми кафедри української мови та соціолінгвістики Інституту філології та журналістики Херсонського державного університету “Закономірності розвитку української мови та мовленнєвої практики”.

Тема кандидатської дисертації затверджена вченою радою Херсонського державного університету (протокол №5 від 12 січня 2004 року) та схвалена Координаційною радою “Українська мова” Інституту української мови НАН України (протокол № 307/733 від 20 жовтня 2004 року).

Об'єкт дослідження - прислівники, що функціонують у сучасних художніх та публіцистичних текстах і виконують граматичну роль ознаки ознак та обставин.

Предмет дослідження – нові оцінно-конотативні значення прислівників, що фокусуються в оцінно-конотативних прислівниках з новими значеннями та з новими значеннями і формами.

Мета дослідження – виявити тенденції утворення прислівників, здійснити семантико-функціональний аналіз оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями та з новими значеннями і формами у сучасній художній та публіцистичній мові.

Реалізація поставленої мети передбачає послідовне розв’язання таких завдань:

- розглянути природу та специфіку явища конотації, часові показники конотації, місце оцінного компонента в конотативній структурі слова;
- встановити категоріально-семантичні типи прислівників за мотивованою основою у досліджуваних джерелах;
- проаналізувати засвідчені у художніх текстах оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями і формами;
- здійснити аналіз зафіксованих у публіцистичних текстах оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями і формами;
- охарактеризувати прислівники з компонентом нового значення у художній та публіцистичній мові;
- описати моделі прислівників з новими значеннями та з новими значеннями і формами;
- розкрити функції оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями та з новими значеннями і формами у художній та публіцистичній літературі.

Для досягнення поставленої мети і вирішення конкретних завдань було використано низку **методів лінгвістичного аналізу**: метод лінгвістичного спостереження і опису - для систематизації, класифікації та інтерпретації семантики і функціональних можливостей оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями та з новими значеннями і формами; метод компонентного аналізу – для встановлення семантичного обсягу і семантичних ознак аналізованих одиниць; метод контекстуального аналізу – для визначення семантики і функцій оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями та з новими значеннями і формами.

Джерельною базою роботи є картотека висловлень, які ілюструють нові оцінно-конотативні значення прислівників (2000 оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями та з новими значеннями і формами), котрі активно функціонують у сучасній художній літературі та публіцистиці. Джерелом фактичного матеріалу є сучасні твори відомих письменників кінця ХХ - початку ХХІ століття та літературно-художні й публіцистичні тексти різних періодичних видань, таких, як: “Дзвін”, “Вітчизна”, “Київ”, “Березіль”, “Дніпро”, “Сучасність”, та газети “Новий день”, “Наддніпрянська правда”, “Вечірній Київ”, “Голос України”, “Слово Просвіти”, “День”, “Україна молода”, “Дзеркало тижня”, “Урядовий кур’єр” тощо.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що в ньому уперше в українському мовознавстві здійснено структурний та семантико-функціональний аналіз оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями та з новими значеннями і формами у художніх та публіцистичних текстах. Уперше простежено продуктивність творення оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями і формами (лексично okazіональних прислівників з конотативним увиразненням) та оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями (семантично okazіональних прислівників з конотативним увиразненням). Розмежовано лексично та семантично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням. Досліджено узуальну і okazіональну конотативну потенційність прислівників; дістало подальшого розвитку вивчення компонентного складу конотації; проаналізовано та скласифіковано в ракурсі вторинних найменувань за наявністю конотативних ознак оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями та з новими значеннями і формами в контекстах художньої та публіцистичної літератури.

Теоретичне значення дисертаційної праці визначається тим, що запропоноване дослідження нових оцінно-конотативних значень прислівників на матеріалі художнього та публіцистичного текстів розширює знання про природу і характер вторинної номінації в сучасній українській мові. Виявлення семантики і функціональних можливостей оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями та з новими значеннями і формами сприятиме поглибленню теорії конотативної семантики в структурі лексичного значення. Результати дослідження можуть бути використані в лексикографічній практиці при укладанні як тлумачних, так і спеціальних словників (або довідників) з лексичної конотації, при перекладі зарубіжних художніх творів. Запропонований аналіз функцій досліджуваних одиниць є певним внеском у проблематику лексикології, словотвору та стилістики.

Практичне значення роботи визначається можливістю використання її результатів, положень і висновків у курсах “Лексикологія” (розділ “Семасіологія”) та “Стилістика сучасної української літературної мови” на філологічних факультетах вищих навчальних закладів, у спецкурсах і спецсемінарах, присвячених вивченню семасіології, а також у науково-дослідній роботі студентів під час написання курсових і дипломних робіт.

Особистий внесок здобувача полягає у створенні картотеки оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями та з новими значеннями і формами, з'ясуванні нових семантичних виражень досліджуваних одиниць, визначенні їх функціональних можливостей.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри української мови і соціолінгвістики Інституту філології та журналістики Херсонського державного університету. Результати роботи доповідалися на XIV Міжнародній науковій конференції “Мова і культура” (Київ, 2005); на XV Міжнародній науковій конференції “Мова і культура” (Київ, 2006); на Всеукраїнській науковій конференції “Сучасні орієнтири філологічної науки”

(Херсон, 2006); на II Всеукраїнській науковій конференції “Сучасні орієнтири філологічної науки” (Херсон, 2007), на III Всеукраїнській науковій конференції “Сучасні орієнтири філологічної науки” (Херсон, 2008).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 6 статтях, надрукованих у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (227 позицій) та списку джерел. Обсяг тексту дисертації - 182 сторінки. Загальний обсяг роботи – 223 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано вибір теми, актуальність наукової роботи, вказано на її зв'язок з науковими програмами та планами, з'ясовано об'єкт і предмет дослідження, його мету і завдання, визначено наукову новизну роботи, теоретичне й практичне значення одержаних результатів і форми їх апробації, представлено структуру дисертаційної праці.

У *першому розділі* “Лексико-семантична категорія конотації у проєкції на прислівникові слова” розглянуто концепції вивчення конотації, з'ясовано її часові показники, скоординовано місце оцінного компонента в конотативній структурі, представлено типові моделі значення розрядів прислівників та скласифіковано у площині вторинних найменувань за наявністю конотативних ознак оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями та з новими значеннями і формами на матеріалах художніх та публіцистичних текстів.

Проблемою конотації займалися як зарубіжні, так і вітчизняні учені-лінгвісти, однак до цього часу немає чіткості та ясності ані в термінологічній визначеності, ані в систематизації окреслених меж різновидів конотативних ресурсів та їх використання.

Діапазон синонімії лексеми “конотація”, як свідчать наукові джерела, багатогранний. Суперечливий характер поглядів науковців щодо зазначеного яскраво виявляється у трактуванні цього терміна з різних сторін. Він ідентифікується як: конотуючі імена (Дж.С.Міллер) та стилістичне співзначення (Ш. Баллі), побічне значення та чуттєва цінність (К.Ердман), допоміжні відтінки значення (Л.Блумфільд), стилістичне значення (Т.Винокур та Ю.Скребнев), емотивне значення (Л.Новиков, В.Шаховський), допоміжний зміст слова або вираження (О.Ахманова), лексичне тло (Є.Верещагин, В.Костомаров), прагматичне значення слова (Л.Бархударов, Л.Кисільова, В.Комісаров), емоційне нашарування (Д.Шмельов), потенційні ознаки (В.Гак) та асоціативні й емоційні семи (Е.Азнаурова, Є.Шендельс).

Інтегральне дослідження конотації лексичних одиниць представлено в наукових джерелах кількома концепціями: *лінгвістичною* (Л.Блумфільд, В.Говердовський, В.Іващенко, С.Нешко, В.Телія, В.Шаховський), *психологічною* (О.Леонтєв), *психолінгвістичною* (О.Залевська, В.Маслова, М. Портер, Р.Ромметвейт), *стилістичною* (Е.Азнаурова, С.Єрмоленко,

Л.Мацько) та *семіотичною* (Л.Єльмслев, Р.Барт). Мовознавчі джерела свідчать, що поряд із лінгвістичним можна вивчати ще й *екстралінгвальний* потенціал конотативних одиниць, що відображено в працях Т.Воронцової, Г.Мінчак, М.Тульнової. Зазначена схема концепцій досліджуваних конотацій має умовний характер, оскільки наявний взаємовплив концепцій, наприклад, психологічної на психолінгвістичну, психолінгвістичної на лінгвістичну, філософської на психологічну тощо.

Огляд і аналіз наукових джерел дозволив з лінгвістичного боку простежити еволюцію конотації. За сучасними лінгвістичними словниками, “конотація [від лат.со(n)- префікс, що означає об’єднання, спільність, сумісність, і notatio – позначення] – додаткові семантичні і прагматичні особливості (“співзначення”) лексичного значення та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект і можуть бути зумовлені як змістовою стороною, так і внутрішньою формою слова”. Прозорість у розмежуванні складної семантичної структури слова з’явилася лише наприкінці ХХ на початку - ХХІ століття, де традиційно виділяють денотативний компонент (предметно-поняттєвий), який визначається через “номінативно-ідентифікаційну” функцію та конотативний елемент значення, який доповнює денотат та “граматичний зміст мовної одиниці” і надає їй емоційно-експресивного забарвлення.

Суб’єктивно-мотивоване дослідження конотації інформує про вплив на лінгвістичну структуру слова й “екстра” домінантів: соціокультурного, ідеологічного та історичного факторів, які емпірично (чуттєво) приводять до наукового твердження, що, крім лінгвістичної, можна виділити ще екстралінгвальну (лат. extra - за, поза та лат.lingua - мова) концепцію.

За психологічною концепцією конотація репрезентується на рівні асоціацій, бо “психологічною основою конотації є асоціації”.

Синкретичну зумовленість має психолінгвістична концепція вивчення конотації. Зазначений напрям ґрунтується на різних методах вивчення співзначень, які висвітлюють роль психологічних процесів (ці процеси пов’язані з корою головного мозку) у сприйнятті та відтворенні лінгвістичних одиниць. Так, О.Залевська наголошує, що лише ґрунтовне дослідження асоціативних реакцій на міжмовному або внутрішньомовному рівнях допоможе “визначити вагомі для упорядкованості лексики людини ознаки слів та установлювані на базі цих ознак зв’язки”.

Сучасне бачення місця конотації серед мовознавчих дисциплін локалізується й у стилістичному просторі. Л.Мацько, зокрема, зазначає, що стилістичні варіації конотативних одиниць сконцентровані в їхніх функціональних можливостях: 1) відобразити індивідуальний почерк митця; 2) надавати стилістемі асоціативно-образного колориту; 3) передавати “суб’єктивну модальність тексту”, 4) виконувати “текстотворчу функцію”.

Прибічники семіотичної концепції конотації, зокрема, Л.Єльмслев схиляється до виділення конотації “як ознаки, за якою мовець робить вибір між різними субкодами (стилями, діалектами, жаргонами), бо система

конотації за суттю і є семіотичною системою”, в якій “власне семіотикою є план вираження”.

Усебічний аналіз явища конотації дає змогу виділити й часові його показники - це okazіональні та узуальні лексеми. Фактично конотативно узуальні лексеми – це загальноновживані, загальноприйняті конотативно виражені мовні ресурси (одиниці). А конотативно okazіональні слова – це лексичні, тобто індивідуально-авторські (нові за формою і за змістом) або семантичні (інноваційною є лише змістова частина, а форма залишається незмінною) емоційно-потенційні новотвори. Саме у лексично та семантично okazіональних конотативно увиразнених прислівниках і фокусуються нові оцінно-конотативні їх значення.

Компонентна структура конотації має дифузійно-дискусійний характер. Крім емоційності (або емотивності), експресивності, оцінності, образності (Е.Кузнєцова, В.Харченко, Т.Ходжаян), деякі лінгвісти в межах конотативного значення слова виділяють ще й такі компоненти, як стилістичний (О.Баніна, В.Теля), прагматичний (Е.Азнаурова), національний (О.Сапожникова) та культурологічний (Є.Верещагин, В.Костомаров). Оцінний компонент, на наш погляд, є одним із базових компонентів у конотативній структурі слова поряд з емотивністю, експресивністю та образністю, оскільки образність відображає асоціативно-образну палітру прагматичного світу; експресивність свідчить про виражально-зображувальну сутність лексеми або словосполучення, що відрізняються від нейтрально виражених та надають мовленню образної та емоційної доречності; емотивність маніфестує емоційний потенціал суб'єкта по відношенню до певного явища, дії; оцінність виражає позитивну чи негативну оцінку предмета, явища, події.

Розглядаючи феномен конотації, звернулися, зокрема, і до типових моделей значень розрядів прислівників. На сучасному етапі розвитку мовознавства прислівник інтерпретують як периферійний клас слів, що виражає ознаку дії, стану чи ознаку якості або предмета. За семантико-синтаксичним принципом прислівники координуються у два розряди: атрибутивні та обставинні. До розряду атрибутивних належать: якісно-означальні, порівняльно-уподібнювальні, способу дії та міри або ступеня. До обставинних належать – прислівники місця, часу, причини та мети. Більшість прислівників, звичайно, мають вторинний характер (похідні), але частина - первинні за своїм походженням та способом творення.

З урахуванням конотативних ознак у площині вторинних найменувань оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями та з новими значеннями і формами у художніх та публіцистичних творах скласифіковано у такі різновиди: 1) переносно-оцінні, де базовим є асоціативне або асоціативно-образне переоцінення навколишнього світу; 2) емоційно-оцінні, в основі яких базовими є емоційно-оцінні характеристики дійсності та 3) переносно-емоційно-оцінні, що передбачають синтезовану організацію інтелектуально-логічного та емоційно-оцінного переосмислення.

У другому розділі “Семантико-функціональна характеристика оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями і формами у художній та публіцистичній літературі” розглянуто нові оцінно-конотативні значення прислівників в оцінно-конотативних прислівниках з новими значеннями і формами (лексично okazіональних прислівниках з конотативним увиразненням) у художній та публіцистичній літературі й досліджено їх функціональний потенціал.

З огляду на метафоричну потенційність у прозі та ліриці лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням за мотивованими основами згруповано в такі категоріально-семантичні типи, як:

1) лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мають зв'язок з рослинним світом. Регулярними репрезентантами метафоризації лексем зазначеної групи є відприкметникові (*барвінково, березово, бузково, деревійно, жасминно, калинно, квітково, кленово, конюшиново, листато, лозово, матіольно, м'ятно, ожинно, полинно, ромашково, сливно, терново, тополино, травно, трояндово, хризантемно, хризантемово, чебрецево, черемхово, яблунево*) та відіменникові (*вербняком, листком*) оцінно-конотативні адвербіативи. Розглянемо типові моделі, у яких відображено зміни конотацій лексичних одиниць. Так, наприклад, через модель “0 → +” відображається розвиток лексем, які за своєю природою мали б належати до нейтральних, але завдяки своїм семантичним можливостям набувають виразної позитивної оцінки, напр.: *А я ловлю примхливе сонце у кожнім дотику твоїм. А ти ... у переливах сонця – ти так ромашково стоїш!* (М.Дітчук). Оцінно-конотативний якісно-означальний прислівник *ромашково* у поетичному контексті через асоціативні зміщення набуває експресивно-образної виразності і передає меліоративне значення, вказуючи на “ніжне, як у ромашки, чисте, світле та сонячне” кваліфікативне зображення суб'єкта.

У художніх текстах уживаються й складні оцінно-конотативні прислівники, похідні від складних прикметників, де одна з основ має вказівку на рослинний світ (*білокоро, буйноквітно, високотополино, різнолисто, тонкостебло*), що створює дескриптивно-ситуативну фрагментарність й надає художнім образам у контекстній ситуації експресивності. Через модель “0 → – або +” репрезентовано слова, які мали б відноситися до нейтральних, але в контекстній ситуації набули негативного або позитивного забарвлення. У таких лексемах оцінка розкривається тільки у контексті, оскільки поза межею текста її важко встановити, напр.: *Жорноока Господиня печаль Тонкостебло з-під зір кровоточить. І слізьми планетарних ячань Прочиняється голос пророчий* (О.Софієнко). Поетичний оцінно-конотативний якісно-означальний прислівник *тонкостебло*, що утворився від складного прикметника *тонкостеблій* – “який має тонке стебло, з тонким стеблом” [СУМ, X, с.191], стоячи поряд з емоційно вираженою конструкцією “печаль... кровоточить”, у контекстній ситуації набуває такої семантичної вираженості: “непомітно, невеличкими дозами”;

2) лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мають зв'язок з тваринним світом. Регулярними представниками метафоризації лексем зазначеної групи є відприкметникові (*бджолоно, ведмежо, гадючо, голубино, джмелино, жайворово, журавлино, лебедино, мишасто, мурашино, по-баранячому, по-бичачому, по-вужачи, по-гусячому, по-журавлиному, по-заячи, по-квочачому, по-конячому, по-курачому, по-лебединому, по-мавпячому, по-макакськи, по-осиному, по-папужому, по-песьки, по-півнячому, по-псячому, по-скотячи, по-телячи, по-шпачиному, по-щеничому, пташино, слоново, чайково*) та відіменникові (*вовчком, дзьобиком, дроздом, дятликом, зрайкою, кабанчиком, левом, лелекою, метеликом, птахом, собачкою, телятком*) оцінно-конотативні адвербіативи; також вживаються й складні оцінно-конотативні прислівники, похідні від складних прикметників (*білозмійно, білоперо, легкокрило, орлооко, прудоккрило, сизокрило* тощо), які створюють яскравий ситуативний фрагмент картини світу, а в контекстній ситуації надають експресивності художнім образам. Так, через модель "0 → -" відображається розвиток у лексико-семантичних варіантах оцінного забарвлення, пов'язаного з негативним психічним станом людини, напр.: *Осінь небо журавлино за обрій смуток свій несе. Тобі я дякую, дружино, за все, як мовиться, за все!* (А.Бортняк). Поетичний оцінно-конотативний якісно-означальний прислівник *журавлино* ("сумно, швидкоплинно і печально") свій семантичний потенціал розкриває через взаємопереплетення метафоричного переосмислення та "народної етимології" в даній лексемі, що в контекстній основі асоціюється зі смутком, печалю;

3) лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мотивуються власними назвами. Регулярними показниками метафоризації лексем зазначеної групи є відприкметникові оцінно-конотативні адвербіативи (*віфлеємно, десняно, дніпрово, зевесно, перуново, по-блоківськи, по-вінницьки, по-гоголівськи, по-жоржсандівськи, по-зевесівському, по-левітанівськи, по-македонськи, по-маккіавелівськи, по-монолізичи, по-московському, по-наполеонівськи, по-охтирському, по-сковородинськи, по-сталінському, по-фаустівськи, по-чкаловськи, по-чорнобильськи, по-шевченківськи (по-шевченківському), різдвяно, тичинно, українно, чернігівно* тощо), які надають художнім образам експресивності. Через модель "0 → +" репрезентовано слова, які набувають плюсового конотативного заряду. Так, наприклад, виразне позитивне забарвлення порівняльно-уподібнювальних прислівників розкривається у контекстних ситуаціях завдяки співвіднесеності їх із власними назвами, що мають високий ступінь етнокультурної позитивної оцінки та відповідних поширювачів, які допомагають розкрити значення слова: *Отак хочу почати свою промову перед студентами Черкаського університету. Якщо ми любимо Україну по-шевченківському полум'яно, до самозабуття, до самопожертви, аж до отого: "караюсь, мучусь, але не каюсь", то чого ж ми, чи ви, студенти такого поважного університету, якому присвоїли навіть ім'я великого українського гетьмана, чому ж ви не шануєте рідної*

мови? (В.Захарченко). Як видно, оцінно-конотативний прислівник *по-шевченківському* набуває специфічного звучання, яке розкривається в контекстній ситуації завдяки синонімічно нанизаним поширювачам *полум'яно, до самозабуття, до самопожертви, аж до того: "караюсь, мучусь, але не каюсь"*, які, перебуваючи в постпозиції до порівняльно-уподібнювального прислівника *по-шевченківському*, передають його позитивний характер. У контекстній ситуації конотативний адвербіатив *по-шевченківському* набув таких семантичних варіацій: "надзвичайно, надмірно, непомірно";

4) лексично оказіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мають зв'язок з природними явищами, небесними тілами, матеріалами, речовинами, часом, предметами, стилями. Регулярними представниками метафоризації лексем зазначеної групи є відприкметникові (*акварельно, ампірно, антенно, баладно, бемолево, березнево, біжутерійно, вереснево, верліброво, вечорово, віолончельно, восково, вулканно, геральдично, грозово, громово, дерев'яно, дієзово, заметільно, заповітно, злив'яно, іконно, квітнево, кинджально, кубістично, кулетно, лекально, листопадно, літньо, молочно, олійно, органно, паперово, пастельно, пластмасово, по-гарматному, подушково, по-капелюхівськи, по-щовечірньо, припомаджено, ракетно, розвеснено, розвихрено, світанно, серпасто, січнево, скалчасто, склисто, соборово, строфічно, сувенірно, сюрреалістично, телефонно, транзисторно, храмно, церковно, червнево, ямбово*), відіменникові (*валідолом, гумою, кодлом, місяцем, пістолетом, шнурочком, штопором*) оцінно-конотативні адвербіативи та складні оцінно-конотативні прислівники, похідні від складних прикметників та іменників (*весноводо, верховійно, вогневійно, водоспадно, громогласно, двоскрипково, древньохрамно, зернооко, ліхтарносрібно, медоточиво, повноводо, повнодуго, повнозерно, рахманносвітанно, сонцевалом, сонцеоко, сонцетіло, столунно, стосвічно, стострунно, стопудово, хмаротяжко, шляхонебо* тощо), які в конситуативних конструкціях набувають експресій. Розвиток негативного конотативного відтінку у лексико-семантичних варіантах демонструє модель "0 → -", напр.: *Дощ періщить, батогом махає. Не питає, боляче чи ні. Нерозквітлий жнивень зустрічаєм На журбою спаленій стерні. Не питає, досить чи не досить Змерзлу душу в споминах топить. І у ринвах солодко гундосить, І під серцем злив'яно щемить* (Л.Косановська). Оцінно-конотативний якісно-означальний прислівник *злив'яно* ("тужливо, болуче, без кінця і краю") через асоціативні зміщення в поетичному контексті набуває градації на рівні денотату, оскільки дериваційна база слова вказує, на те, що не просто дощ, а злива у душі ліричного героя;

5) лексично оказіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мають зв'язок з простором, сортами, кольорами, назвами фарб, каменів, металів та смол. Регулярними показниками метафоризації лексем зазначеної групи є відприкметникові адвербіальні оцінно-конотативні слова (*аеродромно, антрацитово, батьківщинно, бурштиново, високосно,*

гранатово, гранітно, епохально, карамельно, кармінно, лазурово, лілово, магнетично, мармурово, мускатно, нарожево, начорняво, небесно, океанно, “на-калхозному”, панорамно, перламутрово, по-білому, по-заморському, по-майданному, помаранчево, по-райськи, “по-советськи”, “по-совітськи”, по-чорному, провінційно, рубіново, свинцево, смарагдово); вживаються й складні оцінно-конотативні прислівники, похідні від складних прикметників (*багрянолисто, білобоко, білооко, білопінно, золотоносо, малиновоголово, многоцвітно, синьосливо, срібнодзвонно, срібносніжно, червонобоко, червоносоко, чорноброво, чорнотронно* тощо), які створюють яскравий ситуативний фрагмент картини буття, а в контекстній ситуації надають експресивності художнім образам. Так, розвиток позитивного оцінного забарвлення в адвербіативах репрезентує модель “0 → +”, напр.: *Вода підігрілась по-райськи: ні тепла, ні холодна, лиш в такій воді тіло правдиво насолоджується радістю купання. І все ж не купання зачарувало нас* (Р.Дідула). Оцінно-конотативний якісно-означальний прислівник *по-райськи*, що утворився від лексеми *райський* – “1. Прикм. до рай№1. 2. перен. Який викликає почуття прекрасного, чарує; чудовий, чарівний” [СУМ, VIII, с.443], а *рай№* – “1. За релігійними уявленнями – місце, де блаженствують праведники після смерті. // За біблійною легендою - сад, в якому жили перші люди Адам і Єва до так званого гріхопадіння” [СУМ, VIII, с.441], набуває у контекстній ситуації позитивної конотації: “прекрасно, чудово”;

б) лексично оказіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мотивуються назвами анатомічних, психологічних понять, психічних станів, якостей та властивостей. Регулярними репрезентантами метафоризації досліджуваних одиниць є відприкметникові (*акапельно, алярмово, астрально, без’язико, вивідчо, виклично, викрутасно, вискітливо, вихлювато, відзігорно, відчепно, в’їдно, волохато, ейфорично, ейфорійно, елітно, епілептично, заморожено, запійно, захланно, інфернально, кирпато, кістляво, кошмарно, кульгаво, лискучо, лобато, маразматично, молодильно, муторно, надтріснуто, неблагонадійно, нетямковито, нірванно, обтічно, окато, оскомно, оторопачено, пелехато, перепуджено, по-блазенському, по-блатному, по-дебільному, по-дженгельменськи (по-дженгельменському), по-дикунськи, по-дилетантськи, по-жлобськи, по-занудському, по-ідіотськи, по-узурпаторськи, по-фраєрськи, по-хуліганськи, по-человеческі, продажно, прочулено, розкуто, слюняво, сміяльно, сприкрено, судомисто, тягарно, церебрально, чубато, ярісно*), відіменникові (*гомоном, зором, надурничку, надурняк, налівака, насмарку, хвостом, хрящем, черепом*) оцінно-конотативні адвербіативи з новими значеннями і формами, помірно вживаються віддієслівні (*крутькома, навперемішки, підлабузницьки*) оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями і формами; маловживаними є відзайменникові (*нізкимно*) оцінно-конотативно адвербіальні слова. Досить продуктивно вживаються й складні оцінно-конотативні прислівники: а) похідні від складних прикметників та іменників (*білозубо, богонатхненно, буйнобородо, вишневозубо, вишневоюно,*

волосожарно, гостротіло, зоронавстіж, колінопреклонно, кособоко, легкобоко, легкостопо, лицецоко, масногубо, наволоженооко, німопрмовисто, окомигно, пішкодьором, пішодралом, повновартісно, повнощоко, пружнотіло, рукотворно, світлооко, сволочозграйно, солодкоперо, стожально, тонкоброво, тонкостанно, умигока), б) утворені поєднанням слів (*болісно-нестерпно, брутально-триповерхово, буйно-гадно, вишнево-молодо, жадано-схвильовано, зухвало-придуркувато, лагідно-прохально, лоскїтливо-непідкупно, лякливо-піднесено, натхненно-схвильовано, нахабно-глузливо, незбагнено-незабутньо, ненаситно-стражденно, очком-бочком, погрозливо-люб'язно, претензійно-розкішно, примарливо-безгучно, примирливо-ніжно, прозоро-беззвучно, прощально-жовто, сердито-дизельно, сумно-пророчо, таємничо-насторожено, тяжко-гірко, фантомно-бентежливо, холодно-поштиво*) тощо. Через модель "0 → –" репрезентовано слова, які набувають зневажливої, іронічної оцінки, напр.: *З тобою (а з ким же) стою і мовчу, моя віро. Віро-невіро, так довго стою і мовчу без'язико, безмірно (хтось мене видумав нині покїрним, а я непокірний) прошу свічу* (В.Рябий). Оцінно-конотативний прислівник способу дії *без'язико*, який утворився від прикметника *без'язикий* (в основі якого вже є оцінний потенціал) – "1. Який не має язика. 2. Який не говорить; німий" [СУМ, I, с.154], набув негативного забарвлення: "німо, мовчазно";

7) лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мотивуються назвами стосунків, вікових особливостей, роду діяльності, ідеологічного спрямування. Регулярними репрезентантами метафоризації досліджуваних одиниць є відприкметникові (*по-апостольськи, по-відьомськи, по-дизайнерськи, по-єзуїтськи, по-матроськи, по-партацькому, по-пенсіонерськи, по-самаритянськи, по-сатанинськи, по-фанатськи, по-чаклунському, по-чумацьки, сімейно, фараонно*) оцінно-конотативні прислівники; непродуктивними є відчислівникові (*мільйонно*) оцінно-конотативні адвербіальні слова. Через модель "0 → –" представлено слова, у яких негативна оцінка має яскраво виражений характер. Загальновідомо, що досить часто у контекстних ситуаціях з'ясувати семантику оцінно-конотативних прислівників допомагають контекстно-ситуативні слова, або загальнооцінні слова типу – добрий, недобрий (поганий), напр.: *Звір був дебелий, статечний, такий вівчарці шию вмить перекусить. Очі світилися недобре, по-чаклунському; шерсть на грудях виявилася підпаленою, у всьому іншому звір був без вад* (В.Пузій). Так, у канві художнього тексту оцінно-конотативному адвербіативу способу дії *по-чаклунському* оцінно-семантичну потенційність допомагає розкрити контекстно-ситуативний прислівник-поширювач *недобре*, який знаходиться у препозиції до означуваного конотативного адвербіатива, який набув пейоративних тонів, а саме: "магічно, гіпнотично, заворожуючи, бажаючи досягти лихих намірів" світилися очі звіра.

Зазначимо, що діапазон функціональних можливостей оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями і формами у прозових та ліричних текстах є категорією своєрідною і характеризується таким

потенціалом: образно-експресивним, функцією впливу на читача, естетично-етичним, характеризувально-уточнювальним, комунікативно-характеризувальним, культурно-характеризувальним, образно-емотивним, соціальним або сигнальним.

За допомогою виявленого зв'язку з певними основами лексично-оказіональні прислівники з конотативним увиразненням у публіцистиці згруповано у такі категоріально-семантичні типи:

1) лексично-оказіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мають зв'язок з тваринним світом. Представниками метафоризації лексем зазначеної групи є відприкметникові оцінно-конотативні адвербіативи (*по-воронячому, по-драконячому, по-коров'ячому, по-осячому, по-страусячому, телячо* тощо), які надають художнім образам експресивності та викликають різного роду емоції. Через модель "0 → – або +" репрезентовано слова, оцінка яких розкривається у контекстній ситуації, але переважна більшість цих прислівників має негативну конотацію, напр.: *Все б не так страшно, коли б були вони бодай трохи дорослішими. Так коли б гевал-черговий біля входу й ще якісь юнаки, які по-коров'ячому безперервно жували пузиристу гумку, не збирали з них "данину" після кожного візиту* [Київ. –1997. - № 3-4. – С.103]. Оцінно-конотативний порівняльно-уподібнювальний прислівник *по-коров'ячому*, що утворився від лексеми *коров'ячий* – "прикм. до корова 1. // Вигот. із молока корови. // Власт. коровам" [СУМ, IV, с.295], де іменник *корова* виражає значення: "1. Велика парнокопитна свійська молочна тварина; самка бугая. // Самка деяких порід великих рогатих тварин (лося, оленя тощо). 2. перен., зневаж. Про незграбну, товсту або нерозумну жінку" [СУМ, IV, с.295], у контекстній ситуації через асоціації передає негативізм поведінки юнаків, які "як корови, жували гумку";

2) лексично-оказіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мотивуються власними назвами. Регулярними показниками метафоризації лексем зазначеної групи є відприкметникові оцінно-конотативні адвербіативи (*по-бережківськи, по-білоцерківськи, по-вакарчуківськи, по-гоголівськи, по-голівудському, по-заньківчанськи, по-кремлівськи, по-кримськи, по-кучмівському, по-львівськи, по-маккіавелівськи, по-патонівському, по-піскунівськи, по-путінськи, по-сіверськодонецькому, по-стахановськи, по-судацькому, по-тавпашиївськи, по-харківськи, по-хоружівськи, по-шевченківському, по-шекспірівськи* тощо). У відповідних контекстах перелічені прислівники набувають експресивного забарвлення, репрезентуючи модель "0 → – або +" , тобто виявляючи негативне чи позитивне сприймання названої ознаки, напр.: *Цей епіграф був у титрах дебютного художнього фільму Федора Бондарчука "Дев'ята рота". Передпрем'єрний показ першої режисерської роботи сина знаменитого Сергія Бондарчука минулого вихідного відбувався "по-голівудському" помпезно в столичному кінотеатрі "Київ" [ГУ, 30.09.2005].* Оцінно-конотативний порівняльно-уподібнювальний прислівник "по-голівудському" семантична сутність якого розкривається завдяки контекстно-

ситуативному поширювачу *помпезно*, який стоїть у постпозиції до означуваного адвербіатива, передає “пишність”, “яскравість”, “пафосність” та “багату бюджетність” дійства;

3) лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мають зв'язок з простором, політичною сферою, соціальним станом, дійством, предметом, властивістю. Регулярними показниками метафоризації лексем зазначеної групи є відприкметникові (*анахронічно, витратно, галантерейно, інституційно, казенно, квотно, накладно, по-барськи, по-крупному, по-купецьки, по-футбольному, по-холопському, ринково, семафорно, сокирно, спекулятивно, суржиково, телефонічно, фінансово, фуришечно*) та відіменниково-прийменникові оцінно-конотативні адвербіативи (*від виборів до виборів, від розстрілу до розстрілу, крихта за крихтою, на килим, на шару, під копірку, по барабану*), а також вживаються й складні оцінно-конотативні прислівники, похідні від складних прикметників (*всепланетарно, однолінійно, одномоментно, чужорідно, широкоформатно* тощо), які в контекстній ситуації допомагають якнайкраще відобразити фрагменти картини буття. Через модель “0 → —” репрезентується розвиток негативної конотації: *На нетлінних скрижелях історії зафіксовано все. Усвідомлення себе як народу здобувало нам перемоги. Коли ж ми забували про це, переймаючись рабською психологією, безумовно, по-холопському підставляючи зігнуті спини під канчуки різного типу панів-визискувачів, – неминуче зазнавали поразок* [Вітч. – 2001. - № 1-2. – С.3]. Okazіонально виражений оцінно-конотативний порівняльно-уподібнювальний прислівник *по-холопському*, що утворився від слова *холопський* – “1. Прикм. до холоп 1. 2. Власт. холопові (у 2 знач.)” [СУМ, XI, с.122], а *холоп* – “1. У Давній Русі – підневільна особа, близька за суспільним становищем до раба; пізніше – двірський слуга, кріпак. //Людина, яка принижено покоряється цареві, панові; раб. 2. перен. Той, хто схиляється, плазує перед ким-, чим-небудь” [СУМ, XI, с.122], в контексті реалізує такі варіанти значення: “піддатливо-мовчазно, як раби”, “принижено”;

4) лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мотивуються назвами фізіологічних та психологічних понять. Регулярними представниками метафоризації лексем зазначеної групи є відприкметникові оцінно-конотативні адвербіативи (*гламурно, дебільно, захохватно, завально, класно, компліментарно, маразматично, навриписто, некомпетентно, патологічно, по-бандитськи, по-живому, по-мазохістськи, по-садистськи, по-фарисейськи, по-хамському, по-шулерському, превентивно, свербіжно, сповідально, худенько*), часто вживаються й складні оцінно-конотативні прислівники: адвербіативи, похідні від складних прикметників та утворені поєднанням слів (*вузьколобо, зречено-просвітлено, психологічно-переконливо, важко-важко*), зрідка вводяться у тексти публіцистичних творів віддієслівні оцінно-конотативні прислівники (*насильніцьки, притопом* тощо).

У канві публіцистичних творів кожна подія, явище чи почуття завжди супроводжуються емоціями, наприклад, через модель “0 → —”

репрезентується розвиток негативної забарвленості у слові: *Не люблю надокучливої “пісенної творчості” горластих доморощених виконавців, чужоземних шлягерів у підземних переходах, котрих (“піснярів”) просять “піддержати” меткі дівчиська, **навриписто** кидаючись навперейми перехожим* [Київ.-2004. - № 4-5.-С.19]. Оцінно-конотативний прислівник способу дії *навриписто*, новизна якого розкривається завдяки семантично пейоративно вираженому виду основи, у контекстній ситуації з негативністю характеризує та зображує той тип людей, які, “надокучливо, нахабно, нав’язливо” поводять себе в підземних переходах;

5) лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мотивуються семантикою кольору та назвами металів, мінералів. Репрезентантами такого виду метафоризації є відприкметникові оцінно-конотативні адвербіальні форми (*коричнево, магнетично, олов’яно, по-білому, помаранчево, по-чорному* тощо), які передають фрагментарність реального буття. Через модель “0 → – або +” демонструється розвиток негативно- або позитивнооцінного забарвлення слова: *Моє входження в Київ – типове для багатьох вихідців з різних українських земель, які в різні віки й епохи долучалися до Вічного Міста над Вічною Рікою. Воно має дивовижну притягальну силу, яка діє тим **більш магнетично**, чим більша до нього відстань* [Київ.- 2004.- № 4-5.- С.12]. Емоційно виражена прислівникова форма *більш магнетично*, в якій лексема *магнетично* утворилася від прикметника *магнетичний* - “1. Стос. до магнетизму. 2. перен. Притягальний” [СУМ, IV, с.591], в контекстній ситуації, набуваючи меліоративного звучання, вказує на неймовірно сильну та притягальну силу Вічного Міста над Вічною Рікою.

Функціональні можливості лексично okazіональних прислівників з конотативним увиразненням у публіцистиці репрезентовані в таких їхніх вираженнях: комунікативній, прагматичній чи впливово-прагматичній, яка характеризується такими підфункціями: експресивно-оцінною, емотивно-оцінною, естетично-оцінною, етично-оцінною, характеризувальною, акумулятивною; соціокультурній, номінативно-вторинній.

У *третьому розділі “Семантико-функціональна характеристика оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями у художніх і публіцистичних текстах”* розглянуто нові оцінно-конотативні значення прислівників в оцінно-конотативних прислівниках з новими значеннями (та “старими” формами), а саме: семантично okazіональних прислівниках з конотативним увиразненням у художній та публіцистичній літературі й досліджено їх функціональний потенціал.

Семантично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням у канві прозових та ліричних творів згруповано у такі категоріально-семантичні типи:

1) семантично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мотивуються назвами фізіологічних та психологічних понять. Регулярними репрезентантами метафоризації досліджуваних одиниць є відприкметникові та відіменникові (*безсовісно, бочком, жахливо*,

зворушливо, згорблено, інтелігентно, кисло, кислувато, кошлато, надумано, невинно, підшкірно, по секрету, розгублено, солодко, товсто, тяжко, хворобливо), оцінно-конотативні адвербіативи та складні прислівники, що утворилися від складних іменників, прикметників (*богомільно, босоніж, добровільно, прямовисно тощо*). Помірно вживаються віддієслівні (*навприсядки, навпочіпки, навшипиньки*) оцінно-конотативні прислівники; маловживаними є відзайменникові (*так*) конотативні адвербіативи. Через модель “– → +” представлено слова, які мають негативнооцінне значення, але у контексті набули позитивної конотації. Так, завдяки незвичній сполучуваності у тексті двох протилежно оцінних слів: *люблю + безсовісно*, розкривається семантична новизна адвербіатива, напр.: *Люблю тебе безсовісно і тихо, не так, як інші, а лиш так, як я. Люблю тебе на щастя, хоч не звикла, Що вже не липне сніг до ліхтаря* (Б.Микита). У СУМ слово *безсовісно* тлумачиться як “присл. до безсовісний” [СУМ, I, с.147], а *безсовісний* – “який не має совісті, робить не по совісті, несправедливо; несовісний, безсоромний. // Який виражає безсовісність, безсоромність” [СУМ, I, с.147], але, пройшовши процес семантичної трансформації, зазначена лексема набула нових значень. У наведеному уривку поетичний оцінно-конотативний прислівник способу дії *безсовісно*, стоячи поряд із позитивно вираженими поетичними підсилювачами типу “*люблю тебе... не так, як інші, а лиш так, як я. Люблю тебе на щастя*”, набув нової семантики: “відверто, по-справжньому”;

2) семантично оказіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мотивуються назвами кольору, предметів, стосунків. Ця група становить незначну кількість відприкметникових та відіменникових (*багряно, оранжево, під ковпаком, по-братськи, солідарно, фіолетово тощо*) оцінно-конотативних прислівників, що створюють дескриптивно-ситуативну фрагментарність й надає художнім образам у контекстній ситуації експресивності. Через модель “+ → –” репрезентовано прислівники, яким властивий різкий перепад семантичної оцінки: з позитивної в негативну, напр.: *Після розпаду Союзу України належало близько 17 % від усього добра, що мала ексімперія. Росіяни забрали собі все: понад 84 мільярди рублів українських заощаджень, усе закордонне майно і віддали з Чорноморського флоту, по-суті, непотріб. Словом, розділили все ”по-братськи”* (О.Чорногуз). *От я й питаю: може, це брати-москалі прийшли до Порогів з хлібом і сіллю зустрічати братів-запорожців, а ті їх пригостили по-братньому картечкою з цвяхами із гармат?* (О.Чорногуз). СУМ лексему *по-братськи* тлумачить як “те саме, що по-братньому” [СУМ, VI, с. 625], а *по-братньому* - “1. Як брат, подібно до брата. 2. перен. Прихильно, дружелюбно” [СУМ, VI, с. 625]. Як бачимо, лексема *по-братськи* має позитивнооцінне значення, але, набувши образності, вживається із мінусовим зарядом. У нашому ілюстративному матеріалі, оцінно-конотативний порівняльно-уподібнювальний прислівник “*по-братськи*” через експресивно-емотивну потенційність у контекстній ситуації вживається із саркастичним увиразненням: “нечесно, непорівно”. Також,

оцінно-конотативний прислівник *по-братньому* у контексті набув нових негативних варіативних звучань: “недружелюбно, неприхильно, вороже”.

Функціональні можливості семантично okazіональних прислівників з конотативним увиразненням у прозових та ліричних творах репрезентовані в таких їхніх вираженнях: естетично-етичній, оцінно-семантично-трансформаційній, вторинно-номінативній, функції впливу на реципієнта, комунікативно-характеризувальній, соціальній або сигнальній, образно-експресивній, образно-емотивній та культурно-характеризувальній.

За допомогою виявленого зв'язку з певними основами семантично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням у публіцистиці згруповано у такі категоріально-семантичні типи:

1) семантично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мають зв'язок з простором, явищами, властивістю, політичною та науковою сферою. Показниками метафоризації лексем зазначеної групи є відприкметникові (*демократично, історично, нереально, офіційно, паралельно, по-радянськи, приватно, стихійно, феноменально, художньо, юридично*) оцінно-конотативні прислівники, які в контекстній ситуації допомагають якнайкраще відобразити фрагменти картини буття. Через модель “+ → —” репрезентовано слова, які раніше вживалися на позначення позитивізму, але з часом набули негативної конотації: *Рішення, які приймалися колегією облдержадміністрації, нічим не відрізнялися від того, що було раніше, і звучали зовсім “по-радянськи” – маса неконкретних формулювань у стилі побажань і рекомендацій. Утім, це відображає реальну ситуацію – маючи, згідно закону, великий обсяг відповідальності та повноважень, місцеві державні адміністрації, знову ж таки на законодавчому рівні, здебільшого не мають реальних важелів для їхнього забезпечення* [День, 24.10.2007]. Слід зазначити, що лексема *по-радянськи* у СУМ тлумачиться як – “те саме, що по-радянському” [СУМ, VII, с. 246], а *по-радянському* - “відповідно до радянських законів, радянського способу життя” [СУМ, VII, с.246], але, пройшовши процес семантичної трансформації, лексема з позитивною конотацією набуває негативнооцінної забарвленості й у реченні виконує трансформаційну функцію. У наведеному ілюстративному матеріалі оцінно-конотативний прислівник способу дії *по-радянськи*, завдяки постпозитивним поширювачам – “*маса неконкретних формулювань у стилі побажань і рекомендацій*” - з іронічною експресією характеризує спосіб розв'язання проблем: “загально, поверхово, негрунтовно”;

2) семантично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мотивуються назвами фізіологічних та психологічних понять. Регулярними представниками метафоризації лексем зазначеної групи є відприкметникові та відіменникові оцінно-конотативні адвербіативи (*авторитетно, адекватно, взірцево, визивно, випадково, голосно, гуманно, дружньо, жирно, злегка, інтелектуально, красиво, кровно, культурно, м'яко, наполегливо, нарозхрист, нахрапом, недружньо, неправильно, оригінально, повільно, по-доброму, скромно, скучно, смачно, спортивно,*

стабільно, стримано, творчо, туго, уперек, успішно, хронічно, цнотливо), вживаються й складні оцінно-конотативні прислівники, похідні від складних прикметників та іменників (*великодушно, врукопашну, мимохідь, одноголосно, тимчасово*); помірно вживаються й віддієслівні (*навздогін, наосліп, пошенки*) оцінно-конотативні прислівники. Через модель “+ → —” показано слова, які вживаються на позначення позитивізму, але з часом набули негативної конотації, напр.: *Власне мода від “Діора” цього разу була більш стриманою, ніж це притаманно Гальяно: жодних кринолінів і напудрених перук, усе “скромно” – обтягуючі спідниці, знову-таки мереживні сукні, що щільно облягають фігуру (ох, знову без ідеальної фігури про туалет “от кутюр” можна й не мріяти!)...* [УМ, 28.01.2006]. Адвербіатив *скромно* у СУМі тлумачиться як: “присл. до скромний” [СУМ, IX, с.324-325], а *скромний* – “1. Який не любить підкреслювати свої заслуги, достоїнства і т. ін., хизуватися ними. // Який не претендує на особливе становище. 2. Стриманий у поведженні, вихований; протилежне розв’язаний. // Морально стійкий; цнотливий. // Який свідчить про стриманість у поведженні, вихованість. 3. Який нічим не виділяється серед інших, не має ніяких особливих рис, ознак і т. ін.; не видатний; простий, звичайний. // Невигадливий – в оздобленні, оформленні і т. ін. // Який не привертає уваги; неяскавий; непоказний. 4. Недостатній щодо кількості, якості і т. ін. // Без претензій на розкіш, багатство і т.ін. // Без пишних фраз, без перебільшених оцінок і т.ін. 5. Невеликий, незначний. // Обмежений (про бажання, вимоги і т.ін.” [СУМ, IX, с.324]. У фактичному матеріалі прислівник *скромно*, семантику якого допомагають розкрити поширювачі – “*обтягуючі спідниці, знову-таки мереживні сукні, що щільно облягають фігуру*”, набув негативного оцінного забарвлення: “розв’язано, нескромно”.

Функціональні можливості семантично оказіональних прислівників з конотативним увиразненням у публіцистиці репрезентовані в таких їхніх вираженнях: комунікативній, трансформаційній, прагматичній.

ВИСНОВКИ

Дослідження нових оцінно-конотативних значень прислівників як своєрідної організації вторинності найменувань у художньому та публіцистичному стилях дозволило встановити низку категоріальних ознак, властивих явищу конотації та аналізованим конотативним одиницям, а саме:

Феномен конотації пов’язаний з прогресивними, когнітивними, прагматичними змінами в суспільстві. Через темпорально-локальну інтенсивність у суспільстві, науці, техніці, культурі виникають нові слова, які несуть певну інформацію. Інноваційні лексеми – це нові за значенням або формою (або і за значенням і за формою) одиниці, які набувають денотативної, сигніфікативної або конотативної (конотація) стверджувальності.

Конотація як дифузійне явище визначається з лінгвістичного, екстралінгвального, психологічного, психолінгвістичного, стилістичного та семіотичного ракурсів. Конотація – це вторинна номінація мовно-мовленнєвої одиниці, яка характеризується взаємовпливовістю емоційного, образного, експресивного та оцінного компонентів її структури.

Часовими показниками конотації є узуально-оказіональні одиниці, які, набувши емоційності, експресивності, оцінності чи образності, передають діалектичну єдність реально/іреального світу. Природна специфіка оказіональної конотації полягає в тому, щоб надавати інноваційним лексемам новизни, незвичності, емоційності, образності, динамічності, часової екзотичності та “модної” потенційності, а узуальної конотації – це бути сталою, експресивно вираженою, образно фіксованою, загальноновживаною та закріпленою в лексикографічних джерелах.

Під оказіональною конотацією розуміємо лексичні, тобто індивідуально-авторські (нові за формою і за змістом) або семантичні (інноваційною є лише змістова частина, а форма залишається незмінною) емоційно-потенційні новотвори. Узуальна конотація – це конотація загальноновживаних, загальноприйнятих мовних ресурсів.

Оцінність виступає рівноправним компонентом конотативної структури слова поряд з емоційністю, експресивністю та образністю, оскільки виражає ставлення мовця до предмета мовлення. Уважаємо, що емотивність, оцінність, експресивність та образність є базовими компонентами конотативної структури.

У художніх та публіцистичних творах оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями та з новими значеннями і формами за мотивованими основами згруповано у такі категоріально-семантичні типи, як: 1) рослинний світ; 2) тваринний світ; 3) власні назви; 4) природні явища, небесні тіла, матеріали, речовини, час, предмети, стиль; 5) простір, сорт, колір, назви фарб, каменів, металів та смол; 6) фізіологічні та психологічні поняття; 7) політична сфера, соціальний стан, дійство; 8) стосунки, вікові особливості, рід діяльності, ідеологічне спрямування тощо.

У художній мові продуктивними є оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями і формами, основи яких мають зв'язок з 1) рослинним світом; 2) тваринним світом; 3) власними назвами; 4) природними явищами, небесними тілами, матеріалами, речовинами, часом, предметами, стилями; 5) простором, сортами, кольорами, назвами фарб, каменів, металів та смол; 6) анатомічними, психологічними поняттями, психічними станами, якостями та властивостями; 7) назвами стосунків, вікових особливостей, роду діяльності, ідеологічного спрямування.

У публіцистиці продуктивними є оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями і формами, основи яких мають зв'язок з 1) власними назвами; 2) простором, політичною сферою, соціальним станом, дійством, предметом, властивістю; 3) фізіологічними та психологічними поняттями. Менш продуктивними є оцінно-конотативні прислівники з новими

значеннями і формами, основи яких мають зв'язок з 1) тваринним світом; 2) кольором та назвами металів, мінералів.

У художніх текстах продуктивним є оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями, основи яких мотивуються назвами фізіологічних та психологічних понять. Менш продуктивними є оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями, основи яких мотивуються назвами кольору, предметів, стосунків.

У публіцистиці продуктивними є оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями, основи яких мотивуються назвами фізіологічних та психологічних понять. Менш продуктивними є оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями, основи яких мають зв'язок з простором, явищами, властивістю, політичною та науковою сферою.

У контексті художніх та публіцистичних творів регулярними, тобто частовживаними, є відприкметникові, відіменникові, відіменниково-прийменникові оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями та з новими значеннями і формами. Продуктивними є й складні оцінно-конотативні прислівники, похідні від складних прикметників та іменників та утворені поєднанням слів. Досить помірно вживаються віддієслівні оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями та з новими значеннями і формами. Непродуктивними є відчислівникові та відзайменникові оцінно-конотативні адвербіативи з новими значеннями та з новими значеннями і формами.

Найуживанішими моделями оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями і формами у художніх та публіцистичних творах є такі, у яких відображено зміни конотацій лексичних одиниць: а) “0 → -” репрезентує розвиток негативного оцінного забарвлення; б) “0 → +” відображає розвиток позитивнооцінного відтінку у слові; в) “0 → - або +” представляє прислівники, оцінний заряд яких розкривається у контексті. Поодинокими випадками є вживання у публіцистиці моделі “- → +”, що демонструє розвиток позитивнооцінного забарвлення у словах з негативно вираженою оцінкою.

Часто вживаними моделями оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями у художніх творах є такі, через які відображено зміни конотацій лексичних одиниць: а) “- → +” репрезентує слова, які раніше вживалися на позначення негативізму, але з часом набули позитивної конотації; б) “+ → -” представляє слова, які раніше вживалися на позначення позитивізму, але з часом набули негативної конотації; в) “0 → -” демонструє слова, які набувають підсиленого негативного оцінного забарвлення, г) “0 → +” репрезентує слова, які набувають градації й виражають позитивнооцінне значення. У публіцистиці вживаними моделями оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями є такі: а) “+ → -”; б) “0 → - або +”; в) “- → +”.

Функціональна палітра оцінно-конотативних прислівників з новими значеннями та з новими значеннями і формами у художніх текстах є категорією своєрідною і характеризується таким потенціалом: образно-

експресивним, функцією впливу на читача, естетично-етичним, комунікативно-характеризувальним, культурно-характеризувальним, образно-емотивним, соціальним або сигнальним. Окрім цього, оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями виконують оцінно-семантично-трансформаційну та вторинно-номінативну функції, а оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями і формами виконують й характеризувально-уточнювальну. У контексті публіцистичних творів оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями та з новими значеннями і формами виконують комунікативну, прагматичну чи впливово-прагматичну (експресивно-оцінну, емотивно-оцінну, естетично-оцінну, етично-оцінну, характеризувальну, акумулятивну), трансформаційну, номінативно-вторинну, соціокультурну функції. Зазначаємо, що прагматизм (вплив на читача, слухача) є вагомою складовою в публіцистичних творах, що досягається шляхом емотивного, експресивного, естетичного, етичного, характеризувального та акумулятивного спрямування.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Мироненко О.В. Концепції вивчення конотації / О.В. Мироненко // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип.8. – Т. II. Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації. – С.213-219.
2. Мироненко О.В. Часово-просторові показники конотації: okazіонально-зувальні одиниці / О.В. Мироненко // Мандрівець. – 2006. - № 1 (січень-лютий). – С.58-64.
3. Мироненко О.В. Нові оцінно-конотативні значення прислівників у контексті поезики художнього тексту / О.В. Мироненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”. – Випуск 3. – Херсон, 2006. –С.174-179.
4. Мироненко О.В. Деталізація нових оцінно-конотативних значень прислівників у ліриці / О.В. Мироненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”. – Випуск 5. – Херсон, 2007. – С.145-152.
5. Мироненко О.В. Функціональна палітра нових оцінно-конотативних значень прислівників у публіцистичному стилі / О.В. Мироненко // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2007. – Вип. 9. – Т.VII (95). Мова і засоби масової комунікації. – С.249-254.
6. Мироненко О.В. Нові оцінно-конотативні значення відприкметникових прислівників у епічних творах / О.В. Мироненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”. – Випуск 8. – Херсон, 2008. – С.94-98.

АНОТАЦІЇ

Мироненко О.В. Нові оцінно-конотативні значення прислівників. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2010.

Дисертацію присвячено комплексному вивченню нових оцінно-конотативних значень прислівників у контексті прозових, ліричних та публіцистичних текстів. У роботі досліджено функціональні особливості лексично та семантично okazіональних прислівників з конотативним увиразненням, у яких і фокусуються нові оцінно-конотативні значення адвербіативів, з'ясовано їх семантичну новизну, визначено продуктивність вживання.

Висвітлено концепції конотації лексичних одиниць (лінгвістична, психологічна, психолінгвістична, стилістична, семіотична та екстралінгвальна); охарактеризовано okazіональну та узуальну конотації; ґрунтовно досліджено базові складові конотації: оцінність, емотивність, експресію та образність; проаналізовано типові моделі значення розрядів прислівників та скласифіковано за наявністю конотативних ознак лексично та семантично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням у площині вторинних найменувань.

Ключові слова: конотація, конотативна структура слова, узуально-okazіональні одиниці, оцінно-конотативні значення прислівників (адвербіативів), контекстна ситуація, семантична трансформація, метафоризація.

Мироненко О.В. Новые оценочно-коннотативные значения наречий. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2010.

Диссертация посвящена изучению новых оценочно-коннотативных значений наречий в художественных и публицистических текстах. Исследование фактического материала показало, что новизна значений оценочно-коннотативных наречий раскрывается с помощью: ассоциативных смещений, контекстно-ситуативных уточнений, контекстно-ситуативных условий, экспликаций определённых частей слова, семантически выраженного типа основы, дополнительных подтекстовых констатаций, которые установлены в деривационной базе слова.

Функциональные возможности лексически и семантически okazіональных наречий с коннотативной выраженностью представлены разными ракурсами, в зависимости от того, какую роль в контексте выполняет оценочно-коннотативный адвербиатив.

Анализируется частота (регулярность/ нерегулярность) употребления лексически и семантически окказиональных наречий с коннотативной выраженностью в художественной и публицистической литературе.

Рассмотрены концепции коннотации (лингвистическая, психологическая, психолингвистическая, стилистическая, семиотическая и экстралингвистическая).

Охарактеризованы временные показатели коннотации: узуально-окказиональные слова, которые, будучи эмотивно, оценочно, экспрессивно и образно выраженными, указывают на реальные/ ирреальные картины внешнего или внутреннего миров. Рассмотрена окказиональная коннотация, которая отличается своей лексико-семантической спецификой и существует в условиях определенного контекста. Узуальная коннотация – это коннотация общеупотребительных, общепринятых языковых ресурсов.

Изучая структуру коннотации, выделили её основные компоненты - оценочность, эмотивность, образность и экспрессивность, поскольку эмоциональный фактор тесно связан с коннотацией, экспрессивность указывает на выразительно-изобразительную сущность лексемы или словосочетания, которые отличаются от нейтрально выраженных, и придают речи образности и эмоциональности; оценочность передаёт позитивную или негативную реакцию реципиента на определенные предметы, явления, действия, а образность отображает ассоциативно-образные форматы реально/ирреального мира.

Исследуя полифонию лексически и семантически окказиональных наречий с коннотативной выраженностью, рассмотрели наречия, их морфологическую, семантическую и синтаксическую роль в системе частей речи.

В контексте вторичных номинаций на основе коннотативных признаков в материалах художественной и публицистической литературы были рассмотрены лексически и семантически окказиональные наречия с коннотативной выраженностью и выделены в такие группы: переносно-оценочные, эмоционально-оценочные и переносно-эмоционально-оценочные.

Изучение новых оценочно-коннотативных значений наречий, которые фокусируются в лексически и семантически окказиональных адвербиативах с коннотативной выраженностью, является существенным вкладом в развитие лексической семантики, неологии.

Ключевые слова: коннотация, коннотативная структура слова, узуально-окказиональные единицы, оценочно-коннотативные значения наречий (адвербиативов), контекстная ситуация, семантическая трансформация, метафоризация.

Mironenko O.V. New evaluative-connotative meanings of adverbs. - Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of the Candidate of Philological sciences by the specialty 10.02.01 – Ukrainian language. - National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Kyiv, 2010.

The thesis is devoted to complex study of new evaluative-connotative meanings of adverbs in context of epical, lyrical and publicistic texts. It describes functional features of lexically and semantically occasional adverbs with connotative expression in which new evaluative-connotative meanings of adverbials are focused, their novelty is cleared up, means of creation of the investigated adverbs are analyzed, and frequency of their usage is studied.

Conceptions of connotations of lexical units (linguistical, psychological, psycholinguistical, stylistical, semiotical and extralingual) are elucidated; occasional and usual connotations are characterized and basic constituents of connotations such as evaluativeness, emotiveness, expression and figurativeness are thoroughly investigated; besides, role and place of the adverb in the context of contemporary linguistics are analyzed; lexically and semantically occasional adverbs with connotative expression from the point of view of the second denomination are classified according to availability of connotative features.

Key words: connotation, connotative structure of a word, usual-occasional units, evaluative-connotative meanings of adverbs (adverbials), contextual situation, semantic transformation, metaphorisation.